

ЮРИДИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ПРАВО ВЛАСНОСТІ

Мельник О.В., здобувач

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Наукова стаття присвячена характеристиці правопорушень, що посягають на право власності, проведеної на підставі аналізу адміністративно-деліктного законодавства та судової практики притягнення до адміністративної відповідальності осіб, що вчинили відповідні правопорушення.

Ключові слова: правопорушення, власність, право власності, юридична характеристика.

Мельник А.В. ЮРИДИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОНАРУШЕНИЙ, КОТОРЫЕ ПОСЯГАЮТ НА ПРАВО СОБСТВЕННОСТИ / Днепропетровский государственный университет внутренних дел, Украина

Научная статья посвящена характеристике правонарушений, которые посягают на право собственности, проведенной на основании анализа административно-деликтного законодательства и судебной практики привлечения к административной ответственности лиц, которые совершили соответствующие правонарушения.

Ключевые слова: правонарушение, собственность, право собственности, юридическая характеристика.

Melnik A.V. LEGAL DESCRIPTION OF THE OFFENSES THAT INFRINGE ON PROPERTY RIGHTS / Dnepropetrovsk state university of internal affairs, Ukraine

The scientific article is devoted description of offences, which trench upon the right of ownership, conducted on the basis of analysis of administrative-delict legislation and judicial practice of bringing in to administrative responsibility of persons which accomplished the proper offences.

Key words: offence, proper, right of ownership, legal description.

Власність пронизує всі сфери юридичного і економічного життя суспільства. Право власності є невід'ємною частиною прав людини, визнаних міжнародними документами. Так, ст.17 Загальної декларації прав людини 1948 р. проголошує, що кожна людина має право володіти майном як одноосібно, так і разом з іншими. Ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна [2]. У системі Європейської конвенції з прав людини та протоколів до неї, положення, що стосується захисту права власності та правомочностей власника, є в ст.1 Протоколу № 1 до Конвенції. Вона передбачає, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном; ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше, як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права. Ці положення, однак, жодним чином не обмежують право держави запроваджувати такі закони, які, на її думку, необхідні для здійснення контролю за використанням майна відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків, інших зборів чи штрафів [6].

Актуальність теми обґрунтовується тим, що безперешкодна реалізація права власності фізичними та юридичними особами можлива лише за умови встановлення юридичної відповідальності за протиправні посягання на власність. Забезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності ефективно реалізується через притягнення правопорушників до кримінальної та адміністративної відповідальності. Адміністративне законодавство, що передбачає відповідальність за правопорушення, які посягають на власність, більшою мірою захищає державну власність, порушуючи цим принцип рівності власників перед законом.

Предметом розгляду цієї статті є норми КпАП України, що встановлюють адміністративну відповідальність за правопорушення, що посягають на власність.

Метою цієї статті є проведення загальної характеристики правопорушень, що посягають на право власності, на підставі вивчення відповідних 342 постанов судів та

норм глави 6 КпАП України, а також виявлення недоліків щодо повноти реалізації адміністративного захисту права власності через притягнення правопорушників до відповідальності за протиправні посягання на власність. Для досягнення поставленої мети автором визначені такі завдання, як: з'ясування основних правових норм, що встановлюють рівність усіх форм права власності в Україні, рівень дотримання цього принципу в чинному КпАП України; розгляд груп адміністративних правопорушень, що посягають на власність; виявлення сучасних тенденцій щодо розуміння правопорушення, що посягає на власність; з'ясування найпоширеніших правопорушень проти права власності, за які судами накладаються адміністративні стягнення.

При вивченні правових норм, що встановлюють адміністративну відповідальність за порушення права власності, використовувались загальнотеоретичні розробки щодо охорони права власності таких науковців, як Ануфрієва Л.П., Мащенко В.В., Колодій А.М., Копейчиков В.В., Черников В.В., Юлдашев О.Х. та доробки у сфері адміністративно-правового захисту власності таких науковців як Колчевська Н.Ю. та Сіроштан О.А. . Однак у вітчизняній юридичній науці в останні десятиріччя спеціальних досліджень щодо характеристики адміністративних порушень, що посягають на право власності, не проводилось. Така ситуація щодо вивчення адміністративно-правового захисту права власності свідчить про недостатню увагу, яка приділяється науковим світом цьому питанню.

Конституція України гарантує забезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, а також рівність прав суб'єктів власності перед законом [7]. Частина 2 ст.318 та частина 3 ст. 319 Цивільного кодексу України статті закріплюють такі положення, що вказують на рівність права власності усіх суб'єктів перед законом, а також рівність умов здійснення ними своїх прав як власників [13]. Суб'єктами права власності є український народ та інші учасники цивільних відносин: фізичні особи та юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права. Іноземні юридичні особи та громадяни можуть стати власниками майна в Україні в разі придбання об'єктів приватизації, а також внаслідок здійснення іноземних інвестицій у формах, визначених Законом України «Про режим іноземного інвестування» [10].

Одним з елементів механізму забезпечення державою захисту прав усіх суб'єктів права власності є адміністративно-правовий захист права власності. Вітчизняний законодавець у ст.1 КпАП України чітко визначив, що однією із задач законодавства про адміністративні правопорушення є охорона власності, захист законних економічних інтересів фізичних і юридичних осіб, суспільства і держави від адміністративних правопорушень [4].

Відповідно до зазначеного, КпАП України повинен рівною мірою захищати право власності всіх власників. Водночас глава 6 КпАП України «Адміністративні правопорушення, що посягають на власність» передбачає адміністративну відповідальність за порушення права державної власності на надра (ст.47), порушення права державної власності на води (ст.48), порушення права державної власності на ліси (ст.49), порушення права державної власності на тваринний світ (ст.50), дрібне викрадення чужого майна (ст.51), ухилення від відшкодування майнової шкоди, заподіяної злочином підприємствам, установам, організаціям або громадянам (ст.51-1), порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності (ст.51-2). З цього переліку вбачається переважання адміністративно-правових норм, що захищають саме державну власність, причому як нерухому (ст.47-49), так і рухому (ст.50,51). На думку Сіроштана О.А., таким наповненням глави 6 КпАП України підтримується конституційний принцип рівного правового захисту всіх форм власності [11, 373].

Незважаючи на формальну рівність рівня адміністративно-правового захисту всіх форм власності, практика свідчить про різний рівень ефективності норм адміністративно-деліктного законодавства. На підставі вивчення 342 постанов судів про притягнення до адміністративної відповідальності осіб, що вчинили правопорушення, передбачені главою 6 КпАП України, нами зроблено висновки, що серед норм законодавства, якими передбачено відповідальність за правопорушення у сфері власності, лідирують такі: ст.51 КУпАП (дрібне викрадення чужого майна) – 81,5 %, у тому числі ч.1 ст.51 КУпАП – 67,5%; ст.51-2 КУпАП (порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності) – 13,1%; ст.51-1 КУпАП (ухилення від відшкодування майнової шкоди, заподіяної злочином підприємствам, установам, організаціям або громадянам) – 4,4%. Звертає на себе увагу факт відсутності справ про адміністративні правопорушення за статтями 49 та 50 КУпАП, а також дуже низький рівень застосування правоохоронними органами статей 47 та 48 КУпАП (лише по 0,8%).

На наш погляд, глава 6 КпАП України не містить норм, які б передбачали адміністративну відповідальність за порушення інших видів права власності, ніж державна, що передбачені законодавством. Натомість зустрічається термін «чужа власність».

Відповідно до Цивільного Кодексу України передбачено існування наступних видів права власності: 1) право власності українського народу (ст.324.); 2) право приватної власності (ст.325); 3) право державної власності (ст.326); 4) право комунальної власності (ст.327) [13]. Особливим видом права власності за Цивільним Кодексом України є право довірчої власності, яке виникає внаслідок закону або договору управління майном [13, ст.316 ч.2]. Господарський кодекс виокремлює ще й підприємства колективної власності. Таким підприємством вважається корпоративне або унітарне підприємство, що діє на основі колективної власності засновника (засновників) (ч.1 ст.93 ГКУ «Поняття підприємства колективної власності» [3]). Для забезпечення здійснення підприємницької діяльності законодавство допускає об'єднання майна, що є власністю громадян, юридичних осіб і держави, та створення на цій основі змішаних форм власності, в тому числі власності спільних підприємств за участю юридичних осіб і громадян інших держав [16, 127].

У главі 6 КпАП України використовується термін «чуже майно». При застосуванні такого терміну законодавець використовує економічну характеристику права власності. Так, власність є матеріальною основою суспільного розвитку. Як науковий термін вона вживається у двох аспектах: в економічному і юридичному. В економічному аспекті – це присвоєння матеріальних благ, сутність якого полягає в належності наявних засобів виробництва й одержаних продуктів праці державі, територіальним громадам та окремим колективам чи індивідам. Належність (присвоєння) у цьому разі означає ставлення суб'єкта присвоєння до певних матеріальних благ як до своїх і відповідно ставлення до них усіх інших осіб – як до чужих. Це матеріально-речовий аспект процесу присвоєння, який характеризує ставлення людей до речі.

Інший аспект присвоєння матеріальних благ – це суспільні відносини власності, які характеризують відносини між людьми, що ґрунтуються на розмежуванні «мого» і «чужого». Сутність його полягає в пануванні власника над річчю та усуненні всіх інших суб'єктів від речі, тобто в недопущенні будь-яких перешкод власнику в пануванні над річчю з боку не власника [1, 8, 9]. Таким чином, термін «чуже майно» включає в себе будь-яке майно всіх видів права власності, що не належить правопорушнику.

При розробці глави 6 КУпАП законодавцем не були враховані деякі особливості інституту власності, а саме правомочності, що складають право власності.

Відповідно до статей 316 та 317 Цивільного кодексу України правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Власникові належать права володіння, користування та розпоряджання своїм майном [13]. Але право власності це не тільки зазначені три правомочності. У теорії права найбільш повно представив «пучок» прав власності англійський юрист А. Оноре. Він виділив у сукупності відносин власності дванадцять елементів [15], а саме: 1) право володіння (винятково фізичного контролю над благами); 2) право використання (застосування корисних властивостей благ для себе); 3) право управління (рішення щодо того, хто і як забезпечуватиме використання благ); 4) право на дохід (володіння результатами від використання благ); 5) право на капітальну цінність речі, або право суверена (на відчуження, споживання, зміну, знищення блага); 6) право на безпеку (захист, імунітет проти експропріації благ або шкоди з боку зовнішнього середовища); 7) право на заповіт і успадкування (передача благ у спадщину); 8) право на безперечне володіння благом; 9) заборона шкідливого використання (тобто способом, що завдає збитків зовнішньому середовищу); 10) відповідальність у вигляді стягнення (можливість вилучення блага на сплату боргу); 11) залишковий характер (обов'язковість повернення переданих кому-небудь правочинів після закінчення строку); 12) право на процедури й інститути, що забезпечують відновлення порушених правочинів власності.

Виникає дилема щодо необхідності включення норм, що передбачають відповідальність за порушення яких-небудь правомочностей, що складають право власності різних суб'єктів до глави 6 КУпАП. Наприклад, норми, що передбачають адміністративну відповідальність за незаконне пошкодження різного майна знаходиться в різних главах КУпАП: ст.ст.53-4 «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель», 56 «Знищення межових знаків», 65 «Незаконна порубка, пошкодження та знищення лісових культур і молодняка», 63 «Незаконне використання земель державного лісового фонду», 66 «Знищення або пошкодження підросту в лісах», 76 «Знищення корисної для лісу фауни», 98 «Марнотратне витрачання паливно-енергетичних ресурсів» розміщені у Главі 7 КУпАП «Адміністративні правопорушення в галузі охорони природи, використання природних ресурсів, охорони пам'яток історії та культури»; ст.103-2 «Пошкодження газопроводів при провадженні робіт» знаходиться у Главі 8 КУпАП «Адміністративні правопорушення в промисловості, будівництві та у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів»; ст.153 «Знищення або пошкодження зелених насаджень або інших об'єктів озеленення населених пунктів розміщена у Главі 11 «Адміністративні правопорушення в галузі житлових прав громадян, житлово-комунального господарства та благоустрою». Усі наведені правопорушення посягають на різні види права власності, але розміщені законодавцем в різних главах.

Описана вище ситуація зумовлена тим, що система діючого КпАП України побудована на основі змішаного принципу: по родовому об'єкту і сфері (правової галузі) вчинення протиправної дії. Вважається, що склади правопорушень, описані в Главі 6 КпАП України, посягають тільки на право власності. У цьому значенні визначальним є те, що в главі 6 КпАП України власність згадана як єдиний об'єкт правової охорони. Проте результати вивчення 342 постанов судів у справах про адміністративні правопорушення проти власності свідчать, що розподіл даних згідно з родовим об'єктом правопорушень має такий вигляд: більшість правопорушень було зафіксовано в галузі власності – 86,8% і на другому місці – правопорушення в галузі права інтелектуальної власності 13,1%. Безпосереднім об'єктом правопорушення найчастіше виявлялися суспільні відносини, що виникають у зв'язку з різними формами права власності на майно у 85,8%. Детальніше ця група безпосередніх об'єктів правопорушення виглядає наступним чином: приватна власність фізичних осіб – 40,3%; власність приватних

юридичних осіб різних організаційно-правових форм – 33,3%; державна власність на речі, об'єкти, гроші (державну допомогу), як і право на відшкодування майнової шкоди, заподіяної злочином, по 4,4%; власність територіальної громади – 0,8; за деякими матеріалами справ складно було встановити форму власності, проте майно було однозначно чужим для правопорушника (2,6%). Значно меншою групою безпосередніх об'єктів є суспільні відносини в сфері права інтелектуальної власності – 13,9%. В основному правопорушники порушували авторське право та суміжні права (12,3%), права на торговельну марку та комерційне найменування, а також на сорти рослин порушувались значно рідше – у 0,8% випадків. У такій же незначній частині справ безпосереднім об'єктом правопорушень була державна власність на надра та води.

Проте Сіроштан О.А. вважає, що правопорушення проти власності, відповідальність за здійснення яких передбачена нормами глави 6 КпАП України, посягають не тільки «на власність», як це припускав законодавець, формулюючи назву вказаного розділу: «Адміністративні правопорушення що посягають на власність», а значить, і вказуючи на родовий об'єкт цих правопорушень, але і на ті об'єкти, які передбачаються змістом диспозицій статей 47-51-2 КпАП України [11, 375].

Правопорушник, посягаючи на певний об'єкт, що перебуває під охороною закону, зокрема, на родовий об'єкт, передбачений главою 6 КпАП України, згідно із загальноприйнятою теоретичною аксіомою про об'єкт правопорушення, заподіює шкоду не якому-небудь предмету, а певним правовідносинам, що складаються в процесі правового регулювання конкретним правовим актом певної спільності відносин [12, 242]. Тобто, крім права власності, шкоду може бути завдано й іншим правам фізичних та юридичних осіб. Таким чином, виникає ситуація, коли склади правопорушень, описані в главі 6 КпАП України, родовим об'єктом мають право власності, а додатковим інші види правовідносин, і навпаки склади правопорушень, що розміщені в інших главах кодексу родовим об'єктом, мають інші види правовідносин, а додатковим – право власності.

Зазначене створює передумови для наукової дискусії щодо ознак та складу правопорушень проти власності. Це питання і донині не одержало однозначного рішення. На думку одних науковців, подібними діями повинні визнаватися всі проступки, які так чи інакше порушують цілісність відносин володіння, користування і розпорядження матеріальними благами. На думку інших авторів, до правопорушень, що посягають на власність, слід відносити лише дії, що завдають прямого матеріального збитку власнику. Розглядаючи посягання на власність у широкому розумінні як дії, що виявляться в неправомірному вилученні, знищенні й інших протиправних діях відносно майна, використання якого може принести реальну матеріальну вигоду його власнику. На наш погляд, слід погодитися з С.А. Велікан і В.Ю. Приходько в тому, що до адміністративних правопорушень, які посягають на власність, можна віднести значну кількість правопорушень, розміщених в інших главах [5, 17].

З іншої точки зору, на думку Сіроштана О.А., до числа правопорушень, що посягають на власність не має сенсу включати такі правопорушення, як псування земель, незаконне порубка, пошкодження електричних мереж, безбілетний проїзд, пошкодження телефонів-автоматів. Він вважає, що такі діяння, хоча і завдають шкоди власникам (користувачам) земель, лісів і зелених насаджень, електромереж, засобів зв'язку та ін., але власність у цих випадках є додатковим об'єктом вказаних правопорушень [11, 374].

Черникова В.В. та Сіроштан О.А. вважають, що немає підстав надмірно розширювати чи штучно звужувати об'єм поняття «правопорушення проти власності», оскільки відносини привласнення пронизують всі сфери життєдіяльності суспільства і багато

правопорушень, маючи своїм основним об'єктом яку-небудь сторону суспільного життя, одночасно посягають на ті або інші параметри «відносин власності» [1, 17].

Таким чином, на даному етапі розвитку адміністративного законодавства та правової науки існує два підходи щодо визначення групи правопорушень, що посягають на власність. Перший підхід – це вузьке розуміння правопорушень, що посягають на власність. Він передбачає, що такі правопорушення повинні зачіпати всі правомочності власника, що складають право власності: володіння, користування, розпорядження. Відповідно до такого підходу правопорушеннями, що посягають на власність, є тільки ті правопорушення, що розміщені в главі 6 КпАП України.

Другий підхід виявляє широке розуміння правопорушень, що посягають на власність, його представники відносять до них й інші склади правопорушень, розміщені в інших главах КпАП України.

Ми підтримуємо другий підхід до розуміння правопорушень, що посягають на власність. У той же час звертаємо увагу на те, що зазначені вище науковці обходять увагою склад правопорушення, передбачений ст.51-2 КпАП. На наш погляд, такі правопорушення утворюють окрему групу, оскільки об'єктом їх посягання є об'єкти права інтелектуальної власності. На обґрунтування своєї позиції наведемо ст.419 ЦК України «Співвідношення права інтелектуальної власності та права власності», яка зазначає, що право інтелектуальної власності та право власності на річ не залежать одне від одного, перехід права власності на річ не означає переходу права власності на об'єкт права інтелектуальної власності. Дослідження особливостей цієї групи адміністративних правопорушень буде нами проведено в наступних роботах.

У результаті проведеного дослідження вважаємо за можливе поділити всі правопорушення, передбачені КпАП України, на такі групи: 1) правопорушення, що посягають на право власності в усіх його проявах одночасно (ст.ст.47-51-2); 2) правопорушення, що посягають на правомочності, що утворюють у сукупності право власності: володіння, користування, розпорядження (ст.ст.53-4, 56, 63, 66, 76, 98, 103-2, 153 тощо); 3) правопорушення, що посягають на права щодо об'єктів права інтелектуальної власності (ст.51-2).

З огляду на зазначене необхідно визначити дві сучасні тенденції щодо можливого розвитку адміністративного законодавств про закріплення відповідальності за правопорушення, що посягають на власність. Перша – це збільшення кількості статей, що містяться в главі 6 КпАП України за рахунок переміщення норм, що встановлюють адміністративну відповідальність за правопорушення, де додатковим об'єктом є право власності з інших глав, а також формулювання нових складів правопорушень, що посягають на правомочності, які утворюють право власності (володіння, користування, розпорядження...). Друга тенденція – це залишення правових норм, що захищають право власності як родовий чи як додатковий об'єкт протиправного посягання в тих же главах, що нині розміщені законодавцем, і тільки розширення кількості статей глави 6 КпАП України при виникненні нових видів правопорушень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ануфрієва Л.П. Международное частное право. Общая часть / Л.П. Ануфрієва. – М., 2000. – 246 с.
2. Всеобщая декларация прав человека : Принята и провозглашена в резолюции 217 А (III) Генеральной Ассамблеи от 10 декабря 1948 года / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015.
3. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року N 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – N 18, N 19-20, N 21-22. – Ст. 144.

4. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. № 8073-х // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – додаток до № 51. – Ст. 1122.
5. Колчевская Н.Ю. Административные правонарушения в области охраны собственности и деятельность органов внутренних дел по борьбе с ними : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право» / Н.Ю. Колчевская. – М., 2004. – 25 с.
6. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод з поправками, внесеними відповідно до положень Протоколу 11 з Протоколами 1, 4, 6, 7, 12, 13 та 14: Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_004.
7. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141. – Ст. 13.
8. Машенко В.В. Правовой режим собственности в международном частном праве / В.В. Машенко. – К., 1980. – 287 с.
9. Пацурківський Ю.П. Правовой режим майна суб'єктів підприємницької діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. : 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право» / Ю.П. Пацурківський. – К., 2001. – 19 с.
10. Про режим іноземного інвестування : Закон України 19 березня 1996 року N 93/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 19. – ст. 80.
11. Сіроштан О.А. Інститут охорони власності в адміністративно-деліктному праві / О.А. Сіроштан // ФП – 2008 – № 1 – С. 372–377.
12. Теорія держави і права : [навчальний посібник] / [А.М. Колодій, В.В. Копейчиков та ін.]; [за заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова]. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 368 с.
13. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
14. Черников В.В. Современная государственная система охраны собственности в России / В.В. Черников. – М. : Инфра-М, 1995. – 224 с.
15. Экономическая теория : [учебник для вузов] / [ред. Н.В. Сумцова, Л.Г. Орлова]. – М. : ЮНИТИ, 2000. – 332 с.
16. Юлдашев О.Х. Міжнародне приватне право: теоретичні та прикладні аспекти / О.Х. Юлдашев. – К. : МАУП, 2004. – 576 с.